

AZ EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET CÍMŰ PETŐFI-VERS SZLOVÁK NYELVŰ SZÖVEGVARIÁNSAINAK KONT- RASZTÍV STILISZTIKAI ELEMZÉSE

Alexandra GAÁL NÉMETY¹

ABSTRACT

The present study deals with the Slovak analysis of a poem by Sándor Petőfi. The study examines two different translations of the poem translated by two prominent Slovak poets, Ján Smrek and Emil Boleslav Lukáč, using the method of functional stylistics. The aim of the research is to find out how the Slovak language text variants are adequate to the Hungarian language poem on the basis of the examined text. The method of analysis of the research is functional stylistics that can be synthesized with communicative equivalence, which examines the function of linguistic elements in both source and target language texts at different levels of the text, considering them as text variants of each other. The selected text for analysis is Sándor Petőfi's poem *Egy gondolat bánt engemet* and its Slovak language variants.

KEYWORDS

Petőfi Sándor, translations, Slovak, text variables, source language, target language, functional stylistics, adequacy

BEVEZETÉS

Az irodalmi szövegek fordítása során felmerülő kérdések és problémák közül a forrás-és célnyelvi szövegek, irodalmak és kultúrák egymáshoz való viszonya nagyon fontos helyet foglal el. [vö. 6] „Ha csak a lefordítandó szöveg felől nézzük a kérdést, a posztmodern irodalomtörténet és az irodalmi fordításokról való gondolkodás szerint a fordítási folyamatban olyan új irodalmi szövegeket kell a fordítónak alkotnia a célnyelven, amelyek a célnyelvi irodalmi és szövegalkotó kánonba illeszkednek be, függetlenül attól, hogy a forrásnyelvi szövegtől sok szempontból eltérnek. Ha a célnyelvi befogadók elfogadják őket a saját irodalmi kánonjukba illeszkedő szövegnek, akkor sikerült szövegek lesznek, és nem avulnak el olyan könnyen, mint azok a fordítások, amelyek ugyan mind tartalmi, mind pedig formai szempontból szorosan követik a forrásnyelvi szöveget, de a célnyelvi kultúrában idegennek hatnak.” [6]

Jelen tanulmány Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet* című versének és szlovák fordításainak funkcionális stilisztikai elemzésével foglalkozik. A tanulmány kiindulópontja a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok érzékeny mércéjeként is jellemezhető Petőfi költészete. Petőfit szlovák származása miatt a szlovák értelmiség egy része renegátnak tartotta. Ennek ellenére költészete vonzotta a szlovákokat, és a múlt század utolsó harmadában gyakran köztölték verseinek fordításait a folyóiratok [vö. 8].

A tanulmány a kommunikatív ekvivalenciával [9] szintézisbe hozható funkcionális stilisztika módszerével elemzi az *Egy gondolat bánt engemet* című verset és a két kiváló szlovák

¹ Mgr. Gaál Némety Alexandra, PhD., Eperjesi Egyetem, Magyar Nyelv és Kultúra Intézete, nemetyalexandra@gmail.com

költő, Ján Smrek² és Emil Boleslav Lukáč³ által fordított szövegvariánsait. [17; 18; 19] Ezen analízis lényege, hogy a szöveg különböző szintjein vizsgáljuk a nyelvi elemek funkcióját mind a forrás-, mind a célnyelvi szövegekben, ezeket egymás szövegvariánsainak tartva [vö. 12, 4]. Célja tehát a különböző nyelven megjelent szövegek adekvátságának vizsgálata.

MŰFORDÍTÁS, MEGFELELTETÉS, ADAPTÁCIÓ

A forrás- és célnyelvi szövegek közötti megfeleltetési viszony napjainkra átértékelődött. Az eredeti és fordított szöveg közötti kapcsolatot akkor tartjuk és tekinthetjük „egyértelműnek, ha a két szöveg nyelvi makrostrukturái jelentős részben egybevágnak, fedésbe hozhatók. Ha a két szöveg ugyanazt a történetet meséli el, vagy ugyanazt a gondolatmenetet és érvrendszert követi, az nem feltétlenül fordítás, hanem lehet adaptáció, feldolgozás (...) is.” [6]

A műfordítások sikerességének megítélésében természetesen a recepciónak is nagyon fontos szerepe van. [6; vö. még 15, 16] „Az irodalmi fordítások nagy része, különösen a költői szövegeké, pragmatikai adaptáció. A pragmatikai adaptáció másodlagos szövegalkotás, szöveg-reprodukció: a forrásnyelvi szövegnek a célnyelvi befogadó számára érthető, befogadható szöveg létrehozása, illetve az adaptív folyamat eredményeképpen létrejött célnyelvi szöveg. A pragmatikai adaptáció során a fordító olyan átváltási műveleteket végez, amelyek a nyelvi és kulturális eltérések ellenére lehetővé teszik a forrásnyelvi szöveg üzenetének megértését a célnyelvi befogadó számára. A pragmatikai adaptáció a lefordíthatatlannak ítélt kultúrspecifikus fogalmak átültetésére is gyakran használt módszer. Nevezik kulturális áthelyezésnek is, szépirodalmi művek esetében pedig kulturális átültetésnek. A pragmatikai adaptáció segíti „az idegen kultúra hozzáférhetőségét.” De az irodalmi szövegek értelmezése, befogadása, különösen a költői szövegeké, koronként és a befogadói értelmezésektől függően is változik.” [6; vö. még 1, 13]

Romantikus költőnk műveinek fordíthatóságáról megoszlanak a vélemények a szakirodalomban. Részint metafrázisként, részint adaptációként tartják számon. A vélemények ütközése napjainkban is fennáll, különösképp az intertextualizációt követő fordítások (elemzése) kapcsán, amikor is a forrásnyelvi szöveg szemantikai és pragmatikai jelentéshálójának célnyelvi szövegbe való transzponálásakor valóban nehezebb a kommunikatív ekvivalenciának való megfeleltetés.

A (mű)fordítói szakirodalomban fellelhető a posztmodern irodalomelmélet fogalmaként nyilvántartott újraírás fogalma is. [6; 15] „A forrásnyelvi szöveg újraírásának eredményeképpen létrejött irodalmi szövegnek a célkultúra irodalmi kánonjába kell beilleszkednie, de az újraírás folyamatában létrejött fordítások hatással vannak a forrásnyelvi kultúrára is. Az újraírás során „... a fordító megteremti egy író stílusát, identitását, kulturális utalás- és hivatkozásrendszerét, és hozzárendeli azokat a nyelvi eszközöket, melyekkel egy új kulturális közegben új műként megmutatkozhat. Az átírás mindig választások elé állítja a fordítót, elhelyezi térben és időben is az új szöveget, egy új nyelvi környezet írói között. Az újraírás műveletei eközben nem mellékesek, hiszen egy irodalmi művet csak akkor fogad be a célkultúra, ha annak értékrendje megegyezik a befogadó kultúra alapvető értékrendjével.”[15]

Igazából a Petőfi-költemények idegen nyelvű variánsairól csak akkor nyerhetnénk reális és objektív képet, ha szinte minden szövegvariáns kontrasztív elemzését elvégeznénk. E tanulmány is egy ily átfogó jellel bíró munka részeként járul hozzá annak megszületéséhez.

² Ján Smrek (1898–1982) szlovák költő, író, szerkesztő, újságíró, műfordító.

³ Emil Boleslav Lukáč (1900–1979) szlovák költő, műfordító, pap, tanár.

PETŐFI SÁNDOR: EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET (1846, PEST)

A romantikus Petőfi e látomászerű versét [18], mely az eljövendő világforradalom vízióját jeleníti meg, 1846 decemberének utolsó napján alkotta meg. Petőfiről elterjedt, hogy élete teljes mértékben megegyezik a költészetével. A rapszódia fő gondolata is erről tanúskodik, hiszen a verset áthatja a költő halála, a forradalomért és a nemzet szabadságáért való hősi halál gondolata. A vers egésze feldúlt, zaklatott lelkiállapotra utal, ezért is uralja a verset a rapszodikus hangnem és hangulat, amelyet a csapongó és változó versritmika is kifejez. A vers egyetlen nagy felkiáltás és ugyanakkor megkönnyebbülés is, hogy végre megtalálta a gyógyírt a problémájára.

A funkcionális stilisztika módszerének megfelelően elsőként a vers akusztikai szintjét vizsgálom. A vers struktúráját tekintve nincs versszakokra tagolva, és különböző szótagszámú sorokból áll. A sorok hol rövidebbek, hol hosszabbak, páronként váltakozva szűkülnek és áradnak ki, lelassul, majd megugrik a ritmus. A vers első sorai 8 és 10 szótagúak, a népdalokra jellemző ütemhangsúlyos verselést (4+4+3) alkalmazza a költő, ugyanakkor az ütemhangsúlyos 12-es verselés is megfigyelhető a szövegben. Legtöbbször 8, 10 és 11 szótagos sorpárokkal találkozunk, az érzelmileg legmagasabb pontokon megjelenik az 5 és 12 szótagú sorpáros is. A szlovák szövegvariánsok prozódiai sajátosságait tekintve teljesen eltérnek a forrásműtől, azaz a fordítóknak nem sikerült adekváтан visszaadni a forrásmű akusztikai szintjének sajátosságait. Ján Smrek fordításában [19] a 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12 és 13-szótagos verssorokat figyelhetjük meg, míg Emil Boleslav Lukáč fordításában [17] a felsoroltakon kívül 14-szótagos verssorral is találkozunk. Az említett verselés a szlovák romantikus költő, Janko Král' műveiben lelhető fel.⁴

Sem a forrásnyelvi szöveg, sem a fordított változatok nincsenek versszakokba tördelve, szerkezetileg egy versszak az egész költemény. A sorok összecsengését páros rímek (*aabb*), azaz asszonáncok alkotják. Az éles sorvégek mintha tiszta rímként is csengenének össze mindegyik szövegváltozat esetében. A költők a verssorok utolsó szótagjait összekötik, s ennek köszönhetően könnyebben fogadjuk el a nem egybetartozó sorvégeket is („nyúgatiɡ – megütközik”, „smrt' – pomínút”, „raz – čas”, „národy – tmy”, „prúd – hrud”). Mint azt fentebb említettük, a vers nincs versszakokra bontva, azonban mégis megfigyelhetünk egy bizonyos mértékű felosztást a versben. A teljes kompozíció három nagy egységből áll, melyet a 12. és 30. sor végén elhelyezett gondolatjelek jeleznek. Ennek megfelelően bontom részekre a költeményt a továbbiakban, amikor a szövegkorpusz különböző szinten történő vizsgálatát végzem.

- (1) *Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,
Amelyen titkos fűreg foga rág;
Elfogyini lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll.
Ne ily halált adj, istenem,
Ne ily halált adj énnekem.
Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó mennydörgés dönt le... –*

⁴ Milan Pišút 1965-ben jelentetett meg tanulmányt Kral és Petőfi költészetének összehasonlításáról. Pišút, Milan: *Petőfi Sándor és Janko Král' (Kísérlet a két költő összehasonlítására)*. In: Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk.: Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László. Budapest 1965. 199-209.

Smrek-féle szövegváltozat:

*Z myšlienky jednej hrôzu mám:
V posteli umrieť, v duchnách priam!
Pomaly uvädať jak kvietok ľúby,
na ktorom tajný červ si brúsi zuby:
pomaly stráviť sa jak svieca,
čo v pustej, prázdnej izbe chvie sa.
Bože, nie takú daj mi smrť!
Nie tak sa mi daj pomínúť!
Nech strom som, cez ktorý blesk šľahne rázne,*

*či ktorý vyvráti sa v búri strašnej,
nech balvan som, čo v údolie sa zrúti,*

hromami od končiara odčesnutý...

Lukáč-féle szövegváltozat:

*Myšlienka jedna trápi, súži:
V posteli zmierať na vankúši!
Pomaly zvädať ako kvieťa
– kúsadlo hmyzu rozmelie Ťa;
ubúdať ako svieca útla,
čo v opustenej izbe búťľa*.
Nie takú smrť daj, bože, nie!
Nie takú smrť, nie takú mne!
Čo blesk doň treskne, nech som strom,
alebo víchrom zvrátený aj s pňom,
balvanom, ktorý z vrchu do údolia
otriasajúce hromobitia skolia ...*

Nyersfordítás:

‘Egy gondolattól rettegek:
Ágyban meghalni, dunnában egyenesen!
Lassan elhervadni mint a szerelem virága,
amelyen a titkos féreg élezi fogait:
lassan eltölteni mint a gyertya,
ami a puszta, üres szobában remeg.
Isten, ne ilyen halált adj nekem!
Ne így add nekem az elmúlást!
Hadd legyek fa, melyen keresztül a villám
átcsap erélyesen,
vagy amelyik kifordul a szörnyű lázadásban,
hadd legyek sziklatömb, ami a völgyben le-
zuhan,
mennydörgéssel a hegycsúcstól elszakítva...’

Nyersfordítás

‘Egy gondolat bánt, kínoz:
Az ágyban meghalni a párnán!
Lassan elhervadni mint a virág
a rovar állkapcsa szétőről téged
eltűnni mint a vékony gyertya,
ami az elhagyatott szobában korhad.
Ne ilyen halált adj, Isten, ne!
Ne ilyen halált, ne ilyet nekem!
Amibe villám csap, hadd legyek fa,
vagy viharral kicsavart tövestül,
sziklatömb, amit a hegycsúcsról a völgybe
megrázó mennydörgések ledöntenek ...’

A cím mind az eredeti, mind pedig a fordított szövegváltozatokban megegyezik a vers első sorával (*Egy gondolat bánt engemet / Z myšlienky jednej hrôzu mám / Myšlienka jedna trápi, súži*). A címadó és a bevezető sor bánt igéje enyhébb érzelmi töltettel rendelkezik a fordításban fellelhető igékkel szemben. Smrek ugyanis a *hrôzu mám* ‘rettegek’ szinonimával helyettesíti, immutációs alakzatot hozva ezzel létre, az eredeti ige jelentéséhez közelítve. Lukáč a bevezető sor igéjét kiemelve, az eredeti *bánt* igét átveszi, sőt: igealmozással *trápi, súži* ‘bánt, kínoz’ a fokozás alakzatát hozza létre. A második sorban található *párnák* többes számú főnevet a Smrek-féle variánsban az archaikus *v duchnách* ‘dunnákban’ kifejezés váltja fel, míg Lukáč a második sor *ágyban, párnák* főneveit hűen adja vissza a *v posteli, na vankúši* ‘az ágyban’, ‘párnán’ főnevek szó szerinti fordításával. Az első részben exponált halál alternatíváit mindkét célnyelvi szöveg adekvát módon adja vissza. A forrásnyelvi szöveg (féreg-rágta virág, álló gyertya) bevezető sorait követő hasonlatok (elhervadó virág, elfogyó és vékony gyertyaszál) metaforikusan a nem kívánt halálnem típusára és lassúságára utalnak. A Smrek-féle változat harmadik sora metaforákban gazdag a *kvietok ľúby* ‘szerelem virága’ adjekciós alakzat betoldása által. Lukáč a bevezető sorokat követő hasonlatokat szinte szó szerint adja vissza, azonban a negyedik sor *féregrágta* összetett szó alakú metaforáját már némileg módosítja, rendhagyó alakú személyes névmással nyomatékosabbá teszi: – *kúsadlo hmyzu rozmelie Ťa*; ‘a rovar állkapcsa szétőről *téged*’. Petőfi *titkos féreg foga rág* alliterációs

alakzata a Smrek-fordításban *tajný červ si brúsi zuby* 'titkos féreg élezi fogait' változatra, az ötödik sor *áll* igéje *chvie sa* 'remeg', illetve Lukáčnál a *bútl'a* 'korhad' immutációs alakzatra változik. Szathmári szerint [11] a bevezető 6 sor halmozásnak tekinthető, ugyanis egy egységes képzettartalom több vonatkozásban is tükröződik általa. Ezt követően a forrásnyelvi szövegben az ellentét erejével harsan fel a két – anaforikus – felkiáltás: *Ne ily halált adj, istenem, / Ne ily halált adj énnekem!* A szlovák változatban a *Bože, nie takú daj mi smrť!* / *Nie tak sa mi daj pomínúť!* – 'Isten, ne ilyen halált adj nekem! / Ne így add nekem az elmúlást!' szemantikailag hűen visszaadja az információtartalmat, a nem várt halált. A fordító a szórend felcserélésével transzmutációs alakzatot hoz létre (a helyes logikai sorrend: *Bože, nie takú smrť mi daj!*) A forrásnyelvi változat két anaforikus felkiáltását Lukáč (apró grammatikai változtatásokkal) teljes mértékben visszaadja a fordításban:

Ne ily halált adj, istenem, Nie takú smrť daj, bože, nie! 'Ne ilyen halált adj, Isten, ne!'
Ne ily halált adj énnekem! Nie takú smrť, nie takú mne! 'Ne ilyen halált, ne ilyet nekem!'

Az előző statikus képekkel szembeállítja a költő a halál vízióját (villám sújtotta fa, vihar kicsavarta fa, mennydörgés ledöntötte kőszirt). A forrásnyelvi szöveg metafora-sorai (*Legyek fa, melyen villám fut keresztül / Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül; / Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe / Eget-földet rázó mennydörgés dönt le... –*) a személyiség tárgyi kivetítődése, s ugyanakkor nemcsak kontrasztot képez a második rész elején kibontakozó látomással, hanem mesteri módon át is vezet ahhoz: „... a természeti vihar a társadalmi összecsapás előképe, a villámhasította-szélvészcsavarta fa és a mennydörgés által ledöntött kőszirt a világméretű küzdelemben életét áldozó költőé.” [2] Az eredeti szövegvariáns metaforákban gazdag sorai és igenlő felszólításai (*Legyek fa ... (!), Legyek kőszirt ... (!)*) nyomatékosítják a költő vágyait. E tekintetben mindkét célnyelvi szövegvariáns szemantikailag adekvát a forrásnyelvi szöveggel, a *nech som* 'hadd legyek' felszólító módú létige által kifejezésre jut, azonban a *v búri strašnej* 'szörnyű lázadásban' jelzős szerkezet betoldásával inkább jeleníti meg számunkra az emberiség cselekedeteit, mintsem a természeti vihart. A forrásnyelvi szöveg *szélvész* főnevét Lukáč immutációs alakzatként a *víchor* 'vihar' jelentésű szinonimával helyettesíti. Ez a természeti kép metaforikusan is és valóságos természeti viharként is értelmezhető. Az eredeti szöveg enumerációt (*eget-földet*) tartalmaz, célja a feszültségkeltés, a hangulat fokozása, amely a Smrek-féle szlovák változatban is érzékelhető az (*od končiaru*) *odčesnutý* '(a hegycsúctól) elszakítva' jelentésű ige betoldásával, ugyanakkor a Lukáč-féle *otriasajúce hromobitia* 'megrázó mennydörgés' jelzős szerkezet betoldása által is érezhetővé válik.

- (2) *Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva síkra lép
Pirosló arccal és piros zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:
„Világszabadság!”
S ezt elharsogják,
Elharsogják kelettől nyugatig,
S a zsarnokság velök megütöközik:
Ott essem el én,
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjúi vér ki szivemből,
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az acéli zörejt,
A trombita hangja, az ágyudörejt,
S holttestemen át*

*Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra,
S ott hagyjanak engemet összetiporva. –*

Smrek-féle szövegváltozat:

*Ked' tak raz každý národ-otrok,
zunujúc jarmo, biedny obrok,
na pole činov vstúpi, rumeň v tvári,
s koruhvou červenou, kde žiari
jagavé heslo, výzva svätá:
„Sloboda sveta!“
a ked' to heslo rázne
od východu na západ zaznie
a so šíkmí sa zrazí tyrania:
tam na poli tom
svojím životom
nech platím ja.
Krv mladá srdca môjho tam nech sa vycedí*

*a výkrik posledný šťastne ked' vyletí
z úst mojích, nech sa vtopí v rinkot zbrani*

zapadne v hlase trúb, v diel burácaní,

*a nado mnou tam v chvíli mojej smrti
dychčiaca jazda nech sa rúti
za slávou istou, za víťazstvom sviežim
a nedbá, že pod kopytami ležím. –*

Lukáč-féle szövegváltozat:

*Ked' zotročené národy
povstanú, zunujúc jarmo tmy,
zrumenené s červeným práporom
a na ňom s tým svätým heslom-náporom:
„Sloboda sveta!“
a zhučí tá veta,
od východu k západu zhučí, brojí
a tyranstvo sa stretne s nimi v boji:*

*tam nech padnem v cti,
tam na bojišti,
tam nech mi vytečie zo srdca mladistvý prúd
a posledné radostné slovo vydýchne hrud';*

*nech pohltí ho ocele tresk,
vrešťanie trúb i kanónov hrom a blesk.*

*Cez mŕtvolu moju
nech uháňajú*

‘Ha egyszer minden nemzet-rabszolga,
megunva jármát, nyomorúságos abrakját,
a tettek mezejére lép, pirosság az arcon,
zászlóval pirossal, ahol fénylik
a csillogó jelszó, szent felhívás:
„Világszabadság!”
és amikor ez a jelszó erélyesen
kelettől nyugatig megszólal
a csatasorral megütközik a zsarnokság:
ott a mezőn azon
saját élettemmel
hadd fizessen meg én.
Szívemnek fiatal vére ott hadd csöpögjön
ki
és az utolsó felkiáltás boldogan, ha kirepül
a számból, hadd olvadjon be a fegyverek
csörgésébe
beleesik a trombiták hangjába, a zúgás
részébe,
és felettem ott halálom pillanatában
lihegő lovaglás hadd száguldjon
a biztos dicsőség, a friss győzelem után
és ne bánják, hogy a paták alatt fekszem.’

‘Amikor a rabszolgává tett nemzetek
felkelnek, megunva a sötétség jármát,
arcpírral és piros zászlóval,
és rajta azzal a szent jelszóval-támadással
Világszabadság!
és morajlik az a mondat,
kelettől nyugatig morajlik, lázad
és a zsarnokság találkozik velük a harc-
ban:
ott hadd essem el a becsületben,
ott a harcmezőn,
ott hadd folyjon ki szívemből a fiatalság
és az utolsó örömteli szót leheli ki a mell-
kas
hadd nyelje el acéli zörejt,
Trombiták és ágyúk bőgése mennydörgés
és villám
Holttestemen át
hadd száguldjanak

*spenené paripy vo víťaznom chvate,
nech tam ma nechajú v krvi a v blate. –*

tajtéző paripák a győzelmi rohamban,
hadd hagyjanak engem ott a vérben és
sárban. –

A második egység 18 sora, vagyis a kibontakozó látomás az előző metafora-sorok értelmezésének is tekinthető. Lendületességét részint az adja, hogy egyetlen „hömpölygő” feltételes mellékmondatokat tartalmazó összetett mondat az egész, „*amelynek gondolatpárhuzamaiból rohanó, időben egymást követő és okozatilag egymásra épülő események láncolata bontakozik ki; a csúcspontot képező csataképben, ahol a költő személyes sorsa beteljesedik, a jambikus ritmus is megbomlik, »ropogó« anapesztusok veszik át az uralmat...*” [2], másrészt pedig a már említett váltakozó szótagszámú soroknak köszönhetően, fokozatosan előrehaladó zaklatottság fejeződik ki benne. Az első 13 sorban a költő kibontja a feltételeket, azaz, hogy mikor szeretne meghalni, ha már életét adja a szabadságért. A hegyi táj, „*a hömpölygő, hosszú sorokban megjelenített villámlás, szélvész, mennydörgés, a faóriások, sziklák komor, viharzaggatta hegyi tája varázsintésre eltűnik*” (uo. 101), helyette a síkság víziója jelenik meg, mint a harcmező metaforája. A második egység első sorában *minden rabszolganépről* beszél a lírai én, hiszen nemcsak a magyarsághoz köti a forradalmat, hanem egyetemes érvénnyel minden emberről, a földön élő egész emberiségről (tekintet nélkül a nemzetekre) beszél. A szlovák fordítók cserével, a *každý národ-otrok* ‘minden nemzet-rabszolga’ és a *zotročene národy* ‘rabszolgává tett nemzetek’ immutációs alakzattal fejezi ki az egyetemességet. Ugyanezen sor végén és a következő sor elején egy enjambementet találunk: a *národy povstanú* ‘nemzetek felkelnek’ szókapcsolat által. A forrásnyelvi változat *sikra lép* szókapcsolatát Smrek a *na pole činov vstúpi* ‘a tettek mezejére lép’ átvitt értelmű, idiomatikus kifejezéssel helyettesíti. A magyar és a szlovák nyelvű változatban egyaránt fellelhetők a színek mint motívumok: a fekete és a piros szín a kilátástalanság és a lelkesedés motívumaként jelennek meg. A forrásnyelvi lelkesedés vérszíne, a piros a fordításokban a *pirosuló arccal és piros zászlókkal* kifejezéseknek megfelelően a *rumeň* ‘arcpír, pirosság’, *zrumenené* ‘pirosloán, arcpírral’ archaikus kifejezések által jelennek meg, ugyanakkor a fekete színérzet is jelen van a Lukáč-féle variánsban *tmy* ‘sötétség’ főnév adjekciója által. A színek alkalmazása különösen képszerűvé teszi a költeményt. „*A megelőző mondatok heves hullámverésével külön sorrá kidobott egyetlen nagy szó: „Világszabadság!”*, valamint az ismétléssel hangsúlyra kapó s térbeli széthatásában is végtelenig növelt „elharsogják”: ez egyszerű eszközök milyen rendkívüli erélyt öntenek a haladó izgalomba.” [2] Az *elharsogják* igénk – mint az érzéki szemléletek egyike –, a Smrek-féle változatban elmarad, s helyére a *zaznie* ‘megszólal’ kevésbé expresszív ige, a Lukáč-féle variánsban pedig *zhučí* ‘morajlik’ ige lép. A fordított szövegváltozatokban alliterációval találkozunk a *svätá*, „*Sloboda sveta!*” kifejezésekben.

A szerkezeti rész 2. felében vált ritmikát a költemény, a jambusokat felváltják az anapesztusok. Ezáltal érzékelődik a gyorsabb haladás, fokozódik a zaklatottság érzése. A költő a mutató névmások anaforikus ismétlésével mintha a látomásra szegezné ujjait: *Ott essem el én / Ott folyjon az ifjúi vér ki szivemből / S ott hagyjanak engemet összetiporva / Ott szedjék össze elszórt csontomat*. A költemény fordításában is érezhető a ritmika változása és a zaklatottság érzése is. Az eredeti szövegvariánsban az *ott* határozószó a sorok elején anaforikus ismétlődéses alakzat formájában jelenik meg, s ugyanilyen anaforát alkotnak a Lukáč-féle szlovák variáns *tam nech padnem v cti*, / *tam na bojišti*, / *tam nech mi vytečie zo srdca mladistvý prúd* sorok adekvát kezdőszavai. A fordított szövegváltozatban a *tam* ‘ott’ határozószó jelen van, szemantikailag adekvátan adja vissza az eredeti változat fő gondolatát. Hasonlóan érzékelteti a csatamezőre való vágyódását és önfeláldozását a szerkezeti egység zárósora is: *nech tam ma nechajú v krvi a v blate. –* ‘hadd hagyjanak engem ott a vérben és sárban. –’, valamint a harmadik egység *Tam nech mi kosti zozbierajú len* ‘Ott csontjaimat csak hadd szedjék össze,’ Az

eredeti *Ott essem el én, / A harc mezején* a Smrek-féle fordított szövegváltozatban szemantikailag azonos tartalommal, lexikálisan mégis más kifejezések segítségével: *tam na poli tom / svojím životom / nech platím ja* 'ott a mezőn azon / saját életemmel / hadd fizessen meg én.' A mozgáson és a képszerű színeken kívül a hangok érzetének is fontos funkciója van (harsog, zendül, acéli zörej, trombita hangja, ágyúdörej). Smrek fordításában a *výkrik* 'felkiáltás', *rinkot zbraní* 'fegyverek csörgése', *hlas trúb* 'trombiták hangja', *v burácaní* 'zúgásban' kifejezések teremtik meg a hangulatot, míg a Lukáč-féle változatban az *ocle tresk* 'acéli zörej', *vrešťanie trúb* 'trombiták bögése', *vrešťanie kanónov* 'ágyúk dörgése', *hrom* 'mennydörgés' és a *blesk* 'villám' kifejezések juttatják felszínre a hangulatokat, s közülük néhány teljesen adekvát az eredeti kifejezésekkel. A második egység utolsó két sorában a *diadal* főnevet a fordítók, mintegy megelőlegezve a harc pozitív kimenetelét, a *za slávou istou, za víťazstvom* 'a biztos dicsőség, a friss győzelem', valamint a *víťazný chvat* 'győzelmi roham' jelentésű jelzős szerkezetekkel adjekciós alakzattá alakítják.

- (3) *Ott szedjék össze elszórt csontomat,
Ha jön majd a nagy temetési nap,
Hol ünnepélyes, lassu gyász-zenével
És fátyolos zászlók kíséretével
A hősokeket egy közös sírnak adják,
Kik érted haltak, szent világszabadság!*

Smrek-féle szövegváltozat:

*Tam rozmetané kosti moje raz,
na pochovávanie keď pride čas,
nech pozbierajú, v deň ten veľiký,
keď pri smútočnom marši muziky
a za sprievodu zástav s čiernym flórom
v hrob spoločný klást' budú všetkých zborom
hrdinov, čo sa vzdali života
pre teba, svätá sveta sloboda!*

'Ott az én szétszórt csontjaimat egyszer,
az eltemetésre, amikor eljön az idő,
majd összeszedjék, azon a nagy napon,
amikor a gyászmenet muzikája mellett
és fekete fátyolos zászlók kíséretében
a közös sírba fognak rakni minden
hőst, akik feladták az életet
érted, szent világszabadság!'

Lukáč-féle szövegváltozat:

*Tam nech mi kosti zozbierajú len,
keď pride veľký pohrebný deň;
slávnostný, smútočný pochod zaznie chórom

v sprievode zástav s čiernym flórom
a hrdinov v spoločný položia rov.
Za teba mreli, presvätá sloboda národov!*

'Ott csontjaimat csak hadd szedjék össze,
amikor jön a nagy temetési nap,
ünnepélyes, gyászmenet kórossal szólal
meg
fekete fátyolos zászlók kíséretében
és a hősokeket közös sírba helyezik el.
Érted haltak meg, nemzeteknek szentté
vált szabadsága!'

A költemény harmadik szerkezeti része hangnemváltással folytatódik, majd érzelmi elcsendesedés és lezárás következik. Ezt a középső rész befejező sora után kitett gondolatjel, illetve a visszazökkenő ritmus jelzi, amit egyébként nehezen vennénk észre, hiszen itt is meseteri megoldású az átvezetés. Szorosan egymás mellé kerül a második rész záró- („*S ott hagnanek engemet összetiporva. –*”) és a harmadik rész kezdősora („*Ott szedjék össze elszórt csontomat,*”). „*A verssorok csaknem egyenletesen hosszúak, a jambikus lejtés helyenként szinte feloldódik a lépegető spondeusi lábak között. Olyan kimért ritmus keletkezik így, amely „a nagy temetési nap” víziójával, az „ünnepélyes, lassú gyászzene” hangképzetével és a „fá-*

tyolos zászlók” látványával alkot összhangot.” [2] A forrásnyelvi változatban Petőfi megrendült ünnepélyességgel villantja fel a nagy temetési nap képét és szlogenjét, melyet a fordítók adekvát módon adnak vissza a *na pochovávanie keď pride čas / nech pozbierajú, v deň ten veľiký* ‘az eltemetésre, amikor eljön az idő, / majd összeszedjük, azon a nagy napon,’ valamint *veľký pohrebný deň* ‘nagy temetési nap’ szó szerinti fordítása által. Lukáč a *slávnostný* ‘ünnepélyes’ és *smútočný* ‘gyászos’ jelzők egymás mellé rendelésével kontrasztot teremt, hiszen két ellenétes tartalom fejeződik ki.

Az előző rész csatazaját felváltja a gyászzene, a gyász hangulata uralkodik. Az eredeti variáns *ünnepélyes, lassu gyász-zene* hangképzetét a szlovák szövegvariánsokban a *smútočnom marši muziky* ‘gyászmenet muzikája’ és a *smútočný pochod zaznie* ‘gyászmenet szólal meg’ immutációs alakzatokkal helyettesítik a fordítók. A forrásnyelvi szövegben a fátyolos zászlók kíséretében allegorikus alakzatot a célnyelvi *za sprievodu zástav s čiernym flórom* és a *v sprievode zástav s čiernym flórom* ‘fekete fátyolos zászlók kíséretében’ (azonos nyersfordítás) kifejezés adja vissza adjekciós alakzatként. A fordított szövegvariánsokban a fekete váltja fel az addig uralkodó motívumként szereplő piros színt. Az utolsó előtti verssorban a harcmezőn elesettek temetésének látomása jelenik meg. „*S ha a vers mértani középpontjában a piros zászlókon a „Világszabadság!” „szent” jelszava volt olvasható, most – a gyászlobogók említésekor, a közös sír szájánál – újra a „szent világszabadság” eszméjét csillantja meg a költő: a nagy célt, amelynek megvalósulása érdekében semmilyen áldozat nem sok.*” [2] Mind az eredeti, mind a fordított változat perszifikációt tartalmaz, hiszen a költő megszólítja a világszabadságot: (P) *Kik érted haltak, szent világszabadság!* / (S) *čo sa vzdali života pre teba, svätá sveta sloboda!* / (L) *Za teba mreli, presvätá sloboda národov!* (‘akik feladták az életet érted, szent világszabadság!’ / ‘Érted haltak meg, nemzeteknek szentté vált szabadsága!’). A Smrek-féle szlovák változatban a *haltak* ige helyett a *sa vzdali života* ‘feladták az életet’ szemantikailag adekvát szinonimikus szókapcsolattal, Lukáčnál viszont az eredeti *haltak* igenek megfelelő *mreli (umreli)* ‘haltak’ igével találkozunk. Petőfi a költeményt a legfőbb gondolatával, vagyis a világszabadság jelszavával fejezi be. A fordítók azonban – az előző egységekhez hasonlóan – nem a világról, hanem nemzetekről emlékeznek meg. A Smrek-fordítás zárósora egy tipikus retorikai hangalakzattal, alliterációval zárul: *svätá sveta sloboda*, Lukáč pedig az eredeti *világszabadság* helyett a *presvätá sloboda národov!* ‘nemzeteknek szentté vált szabadsága!’ immutációs alakzatot hozza létre.

BEFEJEZÉS

Bár Petőfi zsenialitását elismerték, sokan szerették és olvasták költeményeit, életére és költészetére, a róla kialakított képre mégis rányomta bélyegét a szlovák nacionalisták által a köztudatba beépített vélemény, miszerint Petőfi áruló. Léteztek azonban kivételek a szlovák irodalomban, akik tisztelték. Így tartjuk számon az egyik legnagyobb szlovák Petőfi-fordítót, Ján Smreket, valamint Pavol Országh-Hviezdoslavot és Emil Boleslav Lukáčot is.

E tanulmányban Ján Smrek és Emil Boleslav Lukáč által fordított szlovák nyelvű szövegvariánsok elemzését végeztem el. A kutatás céljaként a szövegvariánsok adekvátságának vizsgálatát jelöltem meg. A funkcionális stilisztika módszerével megvizsgált forrásnyelvi, azaz magyar, ill. célnyelvi, azaz szlovák szövegvariánsokról elmondható, hogy azok nem teljes mértékben ekvivalensek. A magyar és szlovák szövegek rímélése, ill. a szó- és kifejezőkészlet sem azonos. Míg Petőfi nyelvhasználatára jellemző az archaikus szóhasználat, addig a szlovák variánsokban ez nem, vagy csak kis mértékben lelhető fel. Szemantikai tartalmukat illetően egyenértékűnek tekinthetőek, hiszen – bár a kifejezések nem egyeznek meg minden esetben (a két nyelv eltérő rendszeréből is adódóan) – az információtartalom mindkét

vers esetében azonosnak vélhető. A forrásnyelvi variánshoz képest a célnyelvi variánsban több az alakzatok betoldása, helyettesítése, esetenként a kifejezések halmozása, illetve expresszívabb kifejezések alkalmazása. Ez azt támasztja alá, hogy a sajátos, 20. századi nyelvezettel rendelkező Ján Smrek és Emil Boleslav Lukáč inkább a stilisztikai átváltási műveletekkel élt, mintsem igyekezett volna az eredeti változatot szlovák nyelvű szószerinti variánsával megfeleltetni (kivételt képeznek Lukáč esetében a néhol direkt módon elhelyezett tükörfelfordítások). Megállapíthatjuk, hogy a szükséges módosítások mellett az alakzatok funkciója ekvivalens a fordításszövegekben. A célnyelvi variánsokban a forrásnyelvi szövegekhez képest módosított részek kompenzálódtak.

A két szerző fordítását egymáshoz mérten bizonyos tulajdonságok szempontjából ekvivalensnek mondhatjuk és nagyon nehezen tehetünk közöttük különbséget minőségi szempontból. Szubjektív véleményem szerint mindkét fordítás sikeresnek és hitelesnek bizonyul. Smreket kiváló Petőfi-fordítóként tartjuk számon, hiszen egy egész kötetnyi fordítás megjelentetése és annak az olvasók általi recepciója bizonyítja sikerességét. Emil Boleslav Lukáč csak néhány Petőfi-vers fordítója, de ennek ellenére is teljes mértékben remek fordításai születtek. A szóban forgó Lukáč-féle fordításszövegben is jelen vannak a forrásszöveg szavainak megfelelő lexikai jelentések, ami létrehozza a Petőfi-szöveg alakzatainak és azok funkcióinak tökéletes célnyelvi fordítását.

Bár a Petőfi-művek idegen nyelvű fordításai jelen vannak az irodalmi kánonban, úgy vélem, mégsem elégséges mennyiségben. A klasszikusok életművének fordítása az utóbbi évtizedekben háttérbe szorult, mintha az elmúlt századokban keletkezett fordítások elegendőek lennének két kultúra folyamatos közeledéséhez, párbeszédéhez és a köztük lévő viszony fejlődéséhez. Ehhez viszont olyan poéták életműveinek fordítása lenne szükséges, akik valóban kánonépítő szereppel bírnak a forrásnyelvi irodalomban is. Közéjük tartozik Petőfi is, akinek fordításai és művei fordíthatóságának kérdései nem tekinthetők lezártnak és különböző diskurzusok témáit képezik. A Petőfi-életmű tolmácsolása már elkezdődött, de folytatása és befejezése még várat magára.

SZAKIRODALOM

- [1] BENŐ, Attila 2011. *A dolgok másik neve*. Ariadné Könyvek. Kolozsvár: KOMP-PRESS Kiadó. pp. 138.
- [2] FRIED, István – SZAPPANOS, Balázs. 1987. *Petőfi-versek elemzése*. Budapest: Tankönyvkiadó. pp. 296.
- [3] LŐRINCZ, Julianna. 2006. *Petőfi-versek és műfordításaik alakzatainak kontrasztív vizsgálata*. Az alakzatok világa 19. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. pp. 48.
- [4] LŐRINCZ, Julianna. 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: Líceum Kiadó. pp. 223.
- [5] LŐRINCZ, Julianna. 2014. *Bábel tornya alatt*. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek. Eger: 4Pont Nyomda Kft.
- [6] LŐRINCZ, Julianna. 2018. A régi magyar irodalom fordítási nehézségei. Balassi Bálint-versek orosz fordításban. In: *A Selye János Egyetem 2018-as X. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Selye János Egyetem, Komárom. pp 116–126. ISBN 978-80-8122-255-9. (Letöltve: 2021.08.03.)
- [7] MARGÓCSY, István. 2011. *Petőfi-kísérletek*. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről. Pozsony: Kalligram. pp. 453.
- [8] NÉMETY, Alexandra. 2017. *Petőfi-versek szlovák fordításainak stílusjellemzői*. In: *Kölcsönös átszövődések*. Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium. <<http://www.balassiintezet.hu/images/institutes/budapest/Kiadvanyok/Klcsns%20tszvdsekBORTVAL.pdf>> (Letöltve: 2018.02.19)

- [9] POPOVIČ, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Aspekty textu a literárnej komunikácie. Bratislava: Tatran. pp. 295.
- [10] SZATHMÁRI, István. 1996. A funkcionális stilisztika megalapozása. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. pp. 13–33.
- [11] SZATHMÁRI, István. 2004. *Stilisztikai lexikon*. Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemlélítve. Budapest: Tinta Könyvkiadó. pp. 250.
- [12] SZATHMÁRI, István. 2013. *Hogyan elemezzünk verset?* Budapest: Tinta Könyvkiadó. pp. 140.
- [13] SZEGEDY-MASZÁK, Mihály 2008. *Megértés, fordítás, kánon*. Pozsony: Kalligram. pp. 242.
- [14] SZIKSZAINÉ NAGY, Irma. 1994. *Stilisztika*. Budapest: Trezor Kiadó. pp. 220.
- [15] TOLDI, Éva 2016. *Műfordítás, újraírás, recepció*. Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XLI-1. pp. 467–480.
- [16] VÁNDOR, Judit 2010. *Adaptáció és újrafordítás*.
<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/vandorjudit/tezis.pdf> (Letöltve: 2021.08.18.)

Szépirodalmi források

- [17] LUKÁČ, Emil Boleslav (n/a). *Myšlienka jedná trápi, súži*. In: Bernáthová, Alžbeta–Bogárová, Julianna–Jávorková, Alžbeta–Krpčiar, Ján. 2007. *Čítanka zo slovenskej literatúry pre 8. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským*. Bratislava: OG – Vydavateľstvo Poľana. pp. 106.
- [18] PETŐFI, Sándor. 1923. *Petőfi összes költeményei*. Budapest: Székesfőváros kiadása.
- [19] SMREK, Ján. 1973. *Sándor Petőfi: Bászne*. Bratislava: Tlačiarne SNP.